

Makale Türü: Araştırma makalesi

MAADAY-KARA DESTANINDA “AL (KIZIL/KIRMIZI), SARI, GÖK (MAVİ) VE BOZ” RENKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özlem ŞAHİN¹

Öz

Halk edebiyatı ürünlerinden destanlar, efsaneler, masallar, halk hikâyeleri gibi anlatı türleri toplumun ortak kültürel kodlarını taşımaları ve ortak belleği olmaları sebebiyle son derece önemlidirler. Renkler ve bu renklere yüklenen anlamlar da toplumların kültürel kodlarından. Hayatımızın her alanında karşımıza çıkan ve bizleri çepeçevre saran renklerin pek çok anlamı vardır. Bu renkler pek çok şeyi simgeler. Bu çalışmanın amacı Altay-Türk destanlarından Maaday-Kara Destanı'nda geçen “al (kızıl/kırmızı), sarı, gök (mavi) ve boz” renklerinin anlamlarını ve kullanım amaçlarını belirlemektir. Bu amaçla çalışmada Selahaddin Beki'nin “Altay-Türk Destanı Maaday-Kara (Metin-İnceleme)” adlı doktora tezindeki metin kaynak alınmış ve renkler bu metin üzerinde taranmıştır. Sonuç olarak ele alınan destanda kızıl/al (kırmızı), sarı, gök (mavi) ve boz renklerinin yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu renklerin her birinin bir anlamı vardır. Destandaki renklerin simgelediği anlamlar eski Türk inanç sistemi ile örtüşmektedir.

Anahtar Sözcükler: Maaday-Kara Destanı, “Al (kırmızı), Sarı, Gök (Mavi) ve Boz” Renkleri, Renklerin Anlam Değerleri.

AN RESEARCH ON THE COLORS OF "AL (RED / RED), YELLOW, SKY (BLUE) AND BOZ" IN THE MAADAY-KARA EPIC

Abstract

Narrative types such as epics, legends, tales, folk tales, which are among the products of folk literature, are extremely important because they carry common cultural codes and common memory of the society. Colors and the meanings attributed to these colors are also among the cultural codes of societies. The colors that appear in all areas of our lives and surround us all around have many meanings and these colors symbolize many things. The aim of this study is to determine the meaning and usage purposes of the colors "red (red / red), yellow, sky (blue) and gray" in the Maaday-Kara Epic from the Altai-Turkish epics. For this purpose, the text in the doctoral dissertation "Altay-Turkish Epic Maaday-Kara (Text-Analysis)" of "Selahaddin Beki" was taken as a source and the colors were scanned on this text. As a result, it was determined that the colors of the epic red / red (red), yellow, sky (blue) and gray are widely used in the epic discussed. Each of these colors has a meaning. The meanings symbolized by the colors in the epic overlap with the old Turkish belief system.

KeyWords: Maaday-Kara Epic, "Red (Red), Yellow, Sky (Blue) and Gray" Colors, Meaning Values of Colors.

1. Giriş

Türkçeye “renk” olarak geçmiş olan Farsça “reng” sözcüğü: “Renk, boya, fayda, nasip, kuvvet, tarz, hile, güzellik, sağlık, kan, az sermaye, kumar, benek, şaşı, leke ve hava” (Kanar, 2011: 781) anlamlarına gelir. “Cisimler tarafından yansıtılan ışığın gözde oluşturduğu duyum” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1973) olarak tanımlanan “renk”, hayatımızın her alanında bizleri kuşatır ve her rengin bir anlamı vardır. Renkler kullanıldığı yere göre de anlamlar kazanabilir. Renklerin

¹ Dr., Ankara, ozsahin_8@hotmail.com, orcid: 0000-00030611-9910

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Şahin, Ö., (2020), Maaday-Kara Destanında “Al (Kızıl/Kırmızı), Sarı, Gök (Mavi) ve Boz” Renkleri Üzerine Bir İnceleme, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 329-341.

anlamları ve simgeledikleri kavramlar farklılıklar arz edebilmektedir çünkü toplumların farklı deneyimleri sonucunda renk algısında da farklılıklar ortaya çıkmıştır. Her kültürün günlük hayatına, ayinlerine, törenlerine, yas ve kutlamalarına, bayraklarına, giyim kuşamına ve pek çok kültürel alanına renkler ve anlamları yansır. Türk kültüründe de renkler millî, manevî, dinî pek çok anlam içerir.

Türklerin renk sembolizmi ve renklerin ifade ettiği anlamlar, kozmik tasavvurlara dayanır. Türklerin kozmolojik sisteminde dünya, dört ana yöne bölünür ve dört renkle ifade edilir. Bu sisteme göre merkezin rengi sarı, batının ak, doğunun gök, güneyin kızıl, kuzeyin rengi ise karadır (Gabain, 1968: 107-108). Göktürklerde de benzer bir şekilde kuzey, kara; güney, kızıl; doğu, gök ve batı, ak olarak nitelendirilmiştir (Nerimanoğlu, 1996: 72). Hun Devleti'nde kuzey cephesine "kara atlılar" batı cephesine "beyaz atlılar" güney cephesine "kızıl atlılar" doğu cephesine "boz atlılar" gönderilir (Caferoğlu, 1953: 202). Osmanlıda da Boğdan'ın kuzeyine Kara Boğdan denir. Bugün hâlâ kullanılan Akdeniz, Karadeniz gibi deniz isimlerinin de yönlere atfedilen renk isimleri ile ilintili olduğu bilinmektedir (Kafalı, 1996: 49). Yön ve renk adlarındaki bağlantıda olduğu gibi kıyafetlerde kullanılan renkler de çeşitli anlamlar ifade etmiştir. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudiler mavi, Müslümanlar sarı, Ermeniler ise kırmızı ayakkabı giyer (Saydam, 1999: 194-198).

Bayraklar üzerindeki renkler de millî kültürdeki renk kavramı ile doğrudan ilgilidir. Şamanizm inancına sahip olan Türkler, Şaman törenlerinde "ak, gök ve kızıl" renkte üç bayrak ya da tuğ kullanır. (Ögel, 1991: 429). Yıldırım Beyazıd'dan itibaren Osmanlıda, "Ak Alem" (beyaz sancak) başta olmak üzere "yeşil, kırmızı, sarı" renkte bayrak ve sancaklar görülmekle birlikte çeşitli devlet armaları ve nişanlarda da bu renklerin kullanıldığı bilinmektedir. III. Selim ve II. Mahmut döneminde, kalelere çekilen Osmanlı bayrağı ay-yıldızlı al bayraktır (Genç, 1997: 22, 46-52). Osmanlıda saltanat sancağı sayısı dörttür ancak 16. yüzyılda "bir beyaz, bir kırmızı, bir yeşil, iki yeşil-kırmızı, bir sarı-kırmızı" olmak üzere altıya çıkar. Padişah sancağı (II Mehmet, I. Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerinde) "ak"tır. I. Abdülhamit döneminde ise kırmızı atlas zemin üzerine etrafı beyaz kılaptanla işlenmiş bir sancak bulunur. 19. yüzyılın ilk yarısında, üzerinde hilal ve yıldız işareti bulunan kırmızı sancak Osmanlı bayrağı olarak kullanılmıştır (Köprülü, 1992: 253). Kılık kıyafet, yön, bayrak gibi daha pek çok alanda renkler bir anlam ifade etmiş ve simgeleşmiştir. Türklerin geçmişten günümüze en çok kullandığı renkler arasında "kırmızı, yeşil, sarı" renkleri öne çıkmaktadır.

Çok eski dönemlerden itibaren milletlerin hayatında çok önemli yer tutan ve pek çok kültürel unsurun simgesi olan renkler kültürün önemli parçaları olan destanlarda da çeşitli anlamlar içerecek şekilde kullanılmıştır. Altay destanlarından olan Maaday Kara Destanı'nda da renkler önemli yer tutar. Bu çalışmada Maaday-Kara Destanı'nda "al (kızıl/kırmızı), sarı, gök (mavi) ve boz" renklerinin kullanıldığı yerler ve anlam içerikleri tespit edilmeye ve kültürel kodları çözülmeye çalışılmıştır.

2. Maaday Kara Destanında Renkler

Türk halk edebiyatında önemli bir yer tutan ve Altay-Türk destanlarından olan Maaday Kara Destanı'nda renklerin kullanımı ve anlamları; al (Kızıl/Kırmızı), sarı, gök, (mavi) ve boz renkleri çerçevesinde incelenmiştir.

2.1. Al (Kızıl/Kırmızı)

Kırmızı, Türklerde "kızıl" sözcüğü ile ifade edilmiştir. "Kırmızı" ya da "kızıl", dünya mitolojilerinde güneşin ve savaş tanrılarının rengi olarak geçer. Ateşi, hükümdarlığı, aşkı, hazzı, arzuyu ifade eder. Kırmızı rengin bu anlamları Türk kültüründeki anlamlarıyla da örtüşür. Her zaman güç, şiddet, iktidar simgesi olan kırmızı, eski Türk kozmolojisine bağlı renk tasavvurunda güneyin (yaşanılan-anavatanın güneyinin) simgesidir (Ögel, 1991: 401).

Osmanlıcada ve günümüzde bazı Asya Türk topluluklarının şivelerinde “kızıl”, “altın” anlamında kullanılır (Tekin, 1995: 259). “Altın” ve “kızıl” renk arasındaki ilişki Türk mitolojisindeki “kızıl elma” tasavvurunda da vardır. “Kızıl elma” veya “altın küre” Türklerin dünya hâkimiyeti idealinin simgesidir. Bu bağlamda kızıl elma ya da altın küre, hükümdar simgeçiliğinde de kendini gösterir (Çoruhlu, 2011: 212). Öyle ki Osmanlı hükümdarlarının ellerinde altın küre/kızıl elma tutan portrelerinin yapılmasına yol açmıştır (Mahir, 1997: 383-388).

Kırmızı, özellikle Türklerin rengi olarak bilinir. Göktürk Devleti’nde al, hakanlık simgesi olmuştur. Cengiz Han’ın da al bir kaftanı vardır ve kızının adı da Al Altun’dur (Ögel, 1991: 401). Selçuklu hükümdarlarının bayrakları, tuğları, saltanat şemsiyeleri, otağları, çizmeleri kırmızıdır. Karahanlılarda da aynı durum görülür. Eski tarihlerden bugüne halı işlemelerinde, otağlarda kırmızı ve sarı rengi çokça görürüz. Özellikle kırmızı, Türk halkının çok sevdiği renklerdenidir (Koca, 2002: 55). Dede Korkut Hikâyeleri’nde Müslüman kızların kırmızı ve siyah, kâfir kızların ise sarı giydikleri görülür. “Türkün gözü aldadır.” sözü bu anlamda çok manidardır. Al (kırmızı) Türkler için kutsal kabul edilen bir renktir. Oğuz Türkmen boyları başlarına kırmızı “börk” adı verilen bir şapka takarlardı. Tek Tanrı, Gök Tanrı inancına bağlı olarak bu şapkanın tepe kısımlarının rengi kırmızıdır. Dede Korkut Hikâyeleri’nde gerdek elbisesinin, gerdek ve hakan otağının, gelinin duvağının da al (kırmızı) olduğu görülür. Türkmenler, gökyüzünü tutan al renginin simgesi olarak kızıl keçeden yapılmış külâh ya da başörtüsünü başlarına takarlardı (Ögel, 1991: 406-420).

Alplerin fiziksel özellikleri diğer insanlardan farklıdır. Manas’ın sağ avucunun içinde koyun ciğeri kadar kırmızı bir kan pıhtısı bulunur. Cengiz Han’ın sağ elinde, aşık kemiği kadar bir parça kırmızı kan vardır (Köksal, 2002: 585). Kan; gücün, iktidarın, egemenliğin, hâkimiyetin ve devlet kurmanın sembolüdür (Bayat 1993: 14). Maaday Kara Destanı’nda da Maaday Kara’nın oğlu Kögüdey Mergen olağanüstü fiziksel özellikler gösterir: Kögüdey-Mergen’in iki kürek kemiği arasında beş parmak büyüklüğünde kara bir ben vardır.

Maaday Kara Destanı “*Alpın yüzü kızıl yangın (gibi)*” ifadesi ile başlar ve destanın ilerleyen bölümlerinde pek çok kez “kızıl yüz” ifadesi görülür. Destan kahramanının öfkeli yüzü, düşman üzerine gittiği seferlerde tekrarlanan bir kalıp haline gelir.

“Alpın yüzü **kızıl** yangın” (Beki, 2001: 261,1. Mısra)

“Yüzü **kızıl** maral otu gibi

İşte böyledir benim bahadırım” (Beki 2001: 273, 362. Mısra)

Destanda kızıl yüz, düşmanın yani Kara Kula Kağan’ın ne kadar öfkeli olduğunun ifadesi olarak da kullanılmıştır:

“Alp’ın yüzü **kızıl** yangın gibi

Uzaktan parlıyordu

Yetmiş dağı aşmış gelmiş

Yolu yarılmış

Olarak düşman geliyordu” (Beki, 2001: 280, 570. Mısra)

“Kızıl” sözcüğü, yüz tasvirlerinde çoğu yerde güzellik ifadesi olarak kullanılır:

“Altın-Targa adlı hanımı

Ocağın başına oturup

Ay gibi yüzü aydan parlak altına benziyordu

Güneş gibi yüzü

Güneşten parlak gümüşe benziyordu.

Kara kadife kaşlı

Yanakları **kızıl** maral otu gibi

Anlı-şanlı bahadırın

Kendi evinde yaşıyordu.” (Beki, 2001: 267, 179.Mısra)

Altay anlatılarında, efsanelerinde gözleri kanlı, ateşli çocukların Tanrı tarafından gönderildiği inancını görürüz. Kan; aynı zamanda gücün, iktidarın, egemenliğin, hâkimiyetin ve devlet kurmanın sembolüdür (Bayat 1993: 14). Altay destanları gibi Sibiryada destanlarında da bu motife (ateş gözlü, göğsünde alev yanan çocuk) rastlanmaktadır. Anadolu coğrafyasında çok eskilerden beri kullanılagelen “gözü kanlı” yani “korkusuz, cesur, yılmaz kimse” anlamındaki deyimle bağlantısı manidardır (Sertkaya, 1992: 15). Kara Kula Kağan, Kögüdey Mergen de kızıl gözlü olarak nitelendirilir.

“Hörgüşlü develerim

Korkunç dostlarım

Onun **kızıl** gözünü oyacak.” (Beki, 2001: 308, 1440. Mısra)

Kişilerin öfkeli yüzlerinin tasviri dışında kızıl renk birkaç yerde hayvanlar, özellikle de atlar için kullanılmıştır. Kızıl at, değerli bir attır ve beylerin, yiğitlerin bindiği atlardandır. Destan kahramanın vefalı atı da şöyle anlatılmıştır:

“Karış-Kulak denilen kara **kızıl** değerli at

Yedi dağın eteğinde

Mavi (kök) nehrin kenarında

Yedi boğumlu demir kavağın altında

Güneşten korunarak durur.”(Beki, 2001: 265, 122. Mısra)

“**Al** at, kırmızı renkli aygır

Yetmiş aygırlı yilkının tam ortasında

Al atların yilkısında,

Çak şeken **kırmızı** renkli aygırın malında” (Beki, 2001:287, 800. Mısra)

Tabiat unsurları için kullanıldığı görülür. Maaday Kara'nın memleketi Altay tarif edilirken “ kızıl tayga” denerek dağ, kızıl tasvir edilmiştir:

“Tatlı dili oymağı

Çoban yıldızı gözlü oymağı

Gün ışığını kapatan,

Kızıl (küren) taygayı bürüyüp

Uğuldayıp durdu.” (Beki, 2001: 261, 7. Mısra)

Maaday Kara anlatılırken de orman kızıl tasvir edilmiş ve ormana “anam” dediği belirtilmiştir. Burada, ağaç kültürünün izlerini de görmekteyiz.

“ Ay'ın altında yay gibi uzanan

Ala dağa 'atam' diyen

Güneş altında uzanan

Kızıl ormana ‘anam’ diyen” (Beki, 2001: 262,36. Mısra)

Destan metninde kırmızı renk “kızıl” ve “al” sözcükleri ile ifade edilmiştir, Sadece bir yerde “kırmızı” sözcüğü geçmektedir. Beden tasvirlerinde yüzün kızılılığı ya öfke ya da güzellik ifadesi olarak kullanılırken gözler için de aynı şey geçerlidir. Kızıl göz ayrıca alpliğin ve gözü karalığın ifadesi olarak da kullanılır. Kızıl at, iyi cins, kaliteli atı ifade eder. Tabiat unsurlarında ise yüce ve ulu kabul edilen dağlar kızıl ile nitelendirilmiştir. Tüm bunlardan yola çıkıldığında kızıl rengin destanda olumlu anlamlarda kullanıldığı görülür.

2.2. Sarı

Sarı, pek çok kültürde ve mitolojide genel olarak güneşe ait bir unsurdur. Açık sarı ve altın sarısı olumluluğu işaret eder. Koyu sarı ise olumsuz anlamlar barındırır. Hırs, kıskançlık, haset, tamah, vefasızlık, ihanet, imansızlık gibi kavramlara karşılık gelir. Sarı veya sarı-siyah bayrak, karantınayı ve ayrılığı simgeler (Cooper,1992: 42).

Sarı renk de tıpkı kara gibi Orhon Yazıtları’nda kullanılmaktadır. Sarı, Türkçede genellikle güneşin, altının vb. rengi olarak olumlu anlamlarda kullanılmıştır. Sarı ayrıca yaşanan yeri, dünyanın merkezini ifade eder. Dahası anavatanın da sembolüdür. Şamanizm’den kaynaklanan anlamlarının da olduğu görülür. Ülgen ile bağlantılı bir renktir. Ülgen’in sarayı altınla kaplıdır ve tahtı da altındandır. Ayrıca Ülgen’in tahtı devletin ve dünyanın merkezinde kabul edilir. Dünyanın merkezi bu nedenle sarı olarak kabul edilmiştir. Yine Şamanizm’de Sarı Albastı veya Sarı Albıs adında koruyucu bir ruhun da olduğu bilinir (Genç, 1997: 31).

Çağatay ve Türkiye Türkçesinde “sarığ agrıg” şekillerde kullanılır. Günümüzde sarılık hastalığı, kara sarı (yüz) gibi ifadeler dışında olumsuz anlamda kullanılmamaktadır (Bayraktar, 2006: 209-210).

Altay Türklerinin inancına göre Gök Tanrı’nın oğullarından birinin adı Sarı Han’dır (Ögel, 1998: 30). Maaday Kara Destanı’nda Kögüdey Mergen’in baştan aşağı altın bir göğüsle doğduğu anlatılır (Beki, 2001:280). Bu durum onun olağanüstü biri olduğunu simgeler.

Maaday-Kara Destanın’da pek çok kez “zehir” sözcüğü ile birlikte kullanılmıştır. İki benzer zehirli kara kuzgun, iki zehirli sarı yılan, zehirli sarı ırmak, zehirli sarı deniz gibi. Bunlar yer altında ve kötülöklere ait unsurlar Kögüdey Mergen’in geçmesi gereken engeller Kara Kula Kağan’a yardımcı varlıklardır.

“Bundan sonra

Yetmiş dağı aştıklarında

Yetmiş vadiyi geçtiklerinde

Kara-dağ kalenin eteğinde

Zehirli **sarı** ırmağın kenarında.

Dört kulaklı, dört öröklü bir boz kısrak

Yılıktan ayrılıp geriye doğru koştu” (Beki, 2001: 300, 1195. Mısra)

“Birbirine eş iki zehirli **sarı** yilana

Seni yedirtmezsem kanını içirmezsem.” (Beki, 2001: 306, 1330. Mısra).

Kögüdey Mergen’in attığı, kaburgadan yapılmış yay ve ok yer altının zehirli sarı denizine düşer:

“Yerin yedi katından geçip

Yeri taşıyan zehirli **sarı** denize düştü (Beki, 2001: 2040. Mısra)

Kögüdey Mergen oyuna gelir ve yer altında Erlik'in sarayına gider. Ancak yolda gözüne her şey farklı görünmüştür. Gördüklerinden bazıları zehirli sarı çiçekler, yılanlardır. Zehir ve sarı sözcüğü destanda bir arada ve yaygın kullanılır.

“Neye binip geldiğini gör, dedi

Vadi dolusu konır at yılıksı diye

Kögüdey Mergen'in gördüğü

Zehirli **sarı** çekirgeler imiş

Ak renkli ak at diye

Bahadır delikanlının görmüş olduğu şey

Meğer çayır çekirgeleri imiş

Yorga at olarak gördüğü

Zehirli **sarı** yılanlar imiş (Beki, 2001: 436, 5275. Mısra)

Türklerde sarı, altın sarısı ile birlikte anılmış hatta altın sarısı Türklerin sarı rengi olarak ifade edilmiştir. Maaday Kara Destanı'nda kahramanların isimlerinde bile sarı ve altın sözcükleri görülür: Altın Küskü, Altın Targa, Altın Bize gibi. Hayat Ağacı'nın yaprakları altın olarak tasvir edilmiştir. Kahramanların atının dizginleri de altın sarıdır. Altay ilinin tasvirinde de sarı renk görülür. Kara Kula'nın canları altın bir kutu içinde bir maralın karnında durur. Kahramanların kıyafetlerinin tasvirlerinde altın işlemelerden bahsedilir. Kögüdey Mergen'in göğsü baştan aşağı altın tasvir edilir. Kögüdey Mergen ayrıca altın bir beşikte yatar.

“Sırtı silme gümüştür.

Göğsü silme **altın** (Beki, 2001: 318, 1745. Mısra)

“**Altın** beşikte belenmiş olan

Bahadır çocuk yok olmuştur (Beki, 2001: 319, 1785. Mısra)

Hayat Ağacı tasvirlerinde de altın ve sarı renge rastlanır:

“Yetmiş nehrin birleştiği yerde

Yedi büyük dağ kalenin arasındaki vadide

Yüz dallı ölümsüz kavak

Ay ve güneğin ışıkları altında

Altın gibi parlayarak duruyor.

Aya doğru eğilmiş bu yanından

Altın yapraklar dökülen

Güneşe doğru eğilmiş bu yanından

Gümüş yapraklar dökülen” (Beki, 2001: 262, 45. Mısra)

Hayat ağacındaki guguk kuşları da altından tasvir edilir. Bu kuşlar kimin ne zaman öleceğini, ne kadar yaşayacağını bilirler:

“Yedi boğumlu bu kavağın tepesinde (hayat ağacı)

İki benzer at başınca **altın** guguk

Gece gündüz karşılıklı öterek
 Burada oturlardı.” (Beki, 2001: 263, 68. Mısra)
 “Beden tasvirlerinde de altın ve sarı renk görülür:
 Altın-Targa adlı hanımı
 Ocağın başına oturup
 Ay gibi yüzü aydan parlak **altına** benziyordu
 Güneç gibi yüzü
 Güneşten parlak gümüşe benziyordu.
 Kara kadife kaşlı
 Yanakları kızıl maral otu gibi
 Anlı-şanlı bahadırın
 Kendi evinde yaşıyordu.” (Beki, 2001: 267, 179. Mısra)

Maaday Kara’da sarı renk, genellikle olumsuz anlamlarıyla birlikte kullanılmıştır. Metne bakıldığında sarının pek çok yerde zehir ile birlikte anıldığı görülür. Bunun dışında altın sarısı; kıyafetlerde, atların eyerlerinde, çadırların süslemelerinde ve beden tasvirlerinde kullanılmıştır. Olumsuz anlamının yanında güzelliği, gücü, otoriteyi temsil etmesi bakımından olumlu anlamlara da sahiptir.

2.3. Gök (Mavi)

Mavi olumlu ve olumsuz anlamlar yüklenen renklerdenidir. Mavi renk günümüzde özgürlüğün ve sonsuzluğun rengidir. Uçsuz bucaksız denizler, gökyüzü mavi renktir. Bunlar insanda sonsuzluk ve özgürlük hissi uyandırır. Bununla birlikte geçmişten bugüne mavi göz “kem göz” olarak da nitelenmiştir.

Mavi; mitoloji “kut, ıduk ve tabu” kelimeleri ile bağdaştırılır. “Kut” sözcüğü devleti, devletin gücünü, iradesini, üstünlüğünü ifade eder. Ayrıca bu yetkilerin ve gücün Tanrı tarafından verildiğine inanılır. Dağlara, tepelere, göllere mavi/gök sıfatının verilmesinin de bu kut inancı ile ilgili olduğu düşünülür. “İduk” kelimesi adak anlamındadır “tabu” kelimesi ise kutsal addedilen bazı insan, hayvan, eşyaya dokunulmasının ve kullanılmasının yasak olduğuna bu yasakların çiğnenmesi durumunda zararlı olacağına dair dinî inancı ifade eder. Uluğ Türkistan’daki medrese hocalarının eğitim dönemi başında, öğrencileri tarafından üç kez havaya atılmaları veya zafer kazanan hükümdarların yukarı atılmalarının temelinde mavi rengin ve gökyüzünün kutlu olduğu inancı vardır. Yine cami, medrese, minare ve türbelere bu rengin verilmesi de aynı mantık temelinde açıklanabilir. Bu olgu Gök Tanrı inancından beri devam edegelir. Türk kültüründe, Kafkasya’da, Ortadoğu’da ve Balkanlar’da Allah’ın her zaman her yerde olduğu kabul edilmesine rağmen insanlar yine de ellerini göğe kaldırıp dua ederler. “Yukarıda Allah var.” sözü bu anlayışın bugün bile devam ettiğini gösterir. Bu düşünce şekli, ulu varlığın ulu yerde, ulu katta olduğu inancının temeli olan Gök Tanrı inancında da vardır (Kalafat, 1995: 30).

Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz Kağan’ın ilk eşi gökten mavi bir ışıkla iner, ağaç kovuğunda rastladığı ikinci eşinin gözleri ise “gökten daha gök” olarak tasvir edilir. Destanda “gök” kelimesi yüce mavi, boz, gök anlamına gelir ve özdeş isim olarak kullanılır. Bu nedenle, Oğuz Kağan’ın erkek evlatlarından birinin adı Gök’tür (Doğan, 2002: 309). Gök; bazı Türk lehçelerinde boz, çal (kır), bozumtul şeklinde geçer. Böri kelimesi gök rengini karşılayan bozun yerine kullanılır. Böri, Moğolca’da da gök rengi yerine kullanılır (Bayat, 1993; 53-54, 148).

“Gök” mavi, gökyüzünün de rengidir. Bu sebeple gökyüzüne dair öğelerin simgesi haline gelmiştir. “Gök sakallı, gök polad” (gök çelik/kılıç), “gök bidevi atlar, karalı görklü atlar” ifadeler Dede Korkut Hikâyeleri gibi ortaçağ Türk metinlerinde de görülür (Çoruhlu, 2011: 214).

“Gök” sözcüğü hem gökyüzünün rengini hem de adını karşılar. Eski Türk inancı “Gök Tanrı İnancı” olarak adlandırılır. Gök, Tanrı'nın bulunduğu yer olması sebebiyle de kutsal kabul edilir. Tanrının yüceliğinin ve ululuğunu simgeler (Hey'et, 1996: 55-61). Saygın ve ulu olduğunu belirtmek için bir varlığa “gök” sıfatının verildiği görülür. Oğuz Kağan'ın yüzü mavidir. Bu, Tanrının ululuğunun, yüceliğinin göstergesidir. Türk kültüründe mavinin Gök Tanrı, Gök Kurt, Gök Öküz, Gök Yüzlü Oğuz gibi pek çok örneğiyle karşılaşılır. Oğuz Kağan'ı kurtuluşa ulaştıran gök yeleli, gök tüylü bir erkek kurttur. Gök Kurt, Tanrı alameti olarak kabul edilir. Kurtarıcı ve koruyucu olarak askerlerin önünde yürür ve yol gösterir (Bayat, 1993: 42-52).

Maaday Kara Destanı'nda da mavi, betimlemelerde gökyüzünün ve denizin tasviri için kullanılır. İnsan vücudu ile ilgili tasvirlerde ise gözler mavi (gök) olarak geçer.

Maaday Kara, ümitsizliğe ve korkuya kapıldığı bir anda, mavi bir denizin kenarında ölmek istediğini söyler:

“Eğer şimdi öleceksem

Mavi (kök) denizin sahilinde öleyim, dedi” (Beki, 2001: 81, 594. Mısra)

Maaday Kara'nın yurdu yetmiş kollu mavi bir nehrin kıyısında kurulmuştur:

“Yetmiş kollu **kök (mavi)** nehri” (Beki, 2001:261, 15. Mısra)

“Çağlar çağlamaz **kök (mavi)** nehirlirli.” (Beki, 2001: 262, 33. Mısra)

“Yedi boğumlu bu kavağın tepesinde (hayat ağacı)

İki benzer at başınca altın guguk

Gece gündüz karşılıklı öterek

Burada otururlardı.

(Onların önlerinden) Altay'da

Beyaz çiçekler açardı.

Bunların yeryüzünde olmalarından

Mavi (kök) çiçekler açardı. (Beki, 2001: 263, 68. Mısra)

“Azar ile Kazar adındaki iki kara köpeğim

Yüksek sesle üre üre uzanmışlar

Yetmiş kollu **mavi (kök)** nehirden

Susuzluklarını giderirler”(Beki, 2001: 264, 102. Mısra)

“Karış-Kulak denilen kara kızıl değerli at

Yedi dağın eteğinde

Mavi (kök) nehrin kenarında

Yedi boğumlu demir kavağın altında

Güneşten korunarak durur.”(Beki, 2001:265, 122. Mısra)

Kahramanın atının tasvirinde de atın gökyüzündeki mavi-beyaz bulutları sağa sola savurduğu anlatılır:

“Dört toynaklı nallı
 Bütün sırtı-beli, tüyleri
 Altın gibi parlayan değerli at,
 İki benzer makas gibi kulaklarıyla
 Gökyüzündeki **acı-kögin (beyaz-mavi)** bulutları
 Oraya buraya savuruyor.
 Birbirine eş iki kara gözü
 Tutulmuş ay misali çevreyi gözlüyordu.” (Beki, 2001: 265, 136. Mısra)

Hayvanlar için pek çok yerde mavi (kök) kullanılır. Kara-Kula Kağan’ın elinden kurtulan boz kısarak, gök bir ineğe dönüşür ve gök bir buzağı doğurur. Altay ruhu da bu gök ineğin sütüyle Kögüdey Mergen’i çocukken besler. Bu gök buzağı daha sonra şekil değiştirerek koyu kırmızı bir ata döner ve Kögüdey Mergen’in atı olur.

Yukarıda da belirtildiği gibi mavi renk Gök Tanrı inancı nedeniyle kutsal kabul edilir. Türklerin kurtuluşunu sağlayan gök bir kurttur. Gök, kutsal olanın adıdır. Şamanizm’de Ülgen gök bir çiçekten insanı yaratır. Dolayısıyla Şamanizm’de de kutsal sayılan bir renktir:

“Dört kulaklı dört örüklü boz kısarak
 Dört kulaklı dört boynuzlu
 Dört yaşında **gök** bir ineğe döndü”
 “Güzel gözlü **kök** ineğim
 Kaya çıkıntısının altında
 Girip bir erkek yavru buzağıladı
Gök ineğin buzağısı
 Dört kulaklı, dört boynuzlu
 Erkek **gök** bir buzağı idi” (Beki, 2001: 316, 1690. Mısra)

Beden tasvirlerinde gözler bazen gök (mavi) ile tasvir edilir. Maaday Kara’nın gözleri için “İki gözü **mavi (kök)** yıldızlar gibi (Beki, 2001: 265, 257. Mısra) ifadesi kullanılır.

Ögel’e göre (1998: 12) yeşil, Türkçede gök kelimesi ile eş anlamlı olarak ifade edilir. Günümüzde de gök rengi bazen yeşil bazen maviyi karşılar. Türk kültüründe de gök, aynı zamanda yeşilin karşılığı olarak kullanılır. Orhun Kitabeleri’nde Gök-Irmak adlarında “gök” sözcüğü “yeşil” anlamında kullanılmıştır. Gök Tanrı inancında gök, mavi rengi ifade etse de pek çok yerde yeşilin karşılığı olarak da kullanılmıştır (Kafalı, 1996: 52).

Türk kültüründe Gök (mavi) renk gökyüzü ile yeşil ise doğa ile ilişkilendirilir. Mavi gökyüzünü, yeşil ise ağaç, orman ve bitkileri akla getirir. Mavi ve yeşil kavramları tıpkı gök ve yer gibi birbirlerini tamamlar ve çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılırlar. İslamiyet’ten sonra gökyüzünü simgeleyen kubbeler mavi ve yeşil renklerin karışımı olan firuze renginde yapılmıştır (Çoruhlu, 2011: 217). Bu renk Osmanlı sancak rengi olarak da kullanılmıştır. Göktürklerde de bayrak rengi olarak yeşil, mavi ve turkuaz karışımı görülür (İnan, 1987: 499).

“Gök/kök” sözcüğü, tabiat tasvirlerinde bazen yeşil için kullanılmıştır. Destanda gök yani mavi sözcüğünün yeşil anlamında kullanıldığına dair örnekler vardır:

“Azı dişli Kara-Kaltar

Ön ayaklarıyla eşinerek

Arka ayaklarıyla coşarak

Gök (yeşil) otları ezmeden

Güzel rahvan yürüyüşüyle gidiyordu” (Beki, 2001: 274, 397. Mısra)

“**Kök (yeşil)** çimenlikten sıçrayıp kalktı ve silkindi” (Beki, 2001:307, 1390. Mısra)

Maaday Kara destanında “yaşıl” ya da “yeşil” sözcüğüne rastlanmamıştır. Yeşili ifade etmek için “kök” yani “mavi” sözcüğü kullanılmıştır. Bu nedenle burada yeşil sözcüğüne örnek verilememektedir.

Görülmektedir ki kök (mavi) renk, destanda gökyüzü ile ilgili unsurların tasvirinde, beden tasvirlerinde ama daha çok tabiat tasvirlerinde kullanılmıştır. Kutsal ve yüce olan şeyler kök ile sıfatlandırılmıştır. Kök (mavi), doğa tasvirlerinde yeşil renk yerine de kullanılmıştır.

2.4. Boz/Kır

Türk mitolojisinde boz renk ayrı bir öneme sahiptir. Bozkurt Destanı’nda, yok olma ile karşı karşıya kalan Gök-Türklerde “bozkurt” “anne kurt” olarak vazife alır (Banarlı, 1971: 24). Oğuz Kağan, ülkesini oğullarına bölüştürür. Bir kurultay toplar ve bu kurultayda sağ yanına Bozoklar, sol yana Üçoklar oturur (Ögel, 1998: 127). Tacın ve tahtın varisi, Oğuzlarda Kağan’ın sağ yanına oturur. Bozoklar tahtın ve tacın varisidir. Tahtın varisi olan grubun adında “boz” vardır. Kısacası boz renk, Türklerde önemli ve kutsal sayılan bir renktir (Bayat, 1993: 164).

Maaday Kara Destanı’nda “boz/kır” renk en çok at tasvirlerinde kullanılmıştır. Gerek kuzey Türk destanlarında gerek Dede Korkut’tan bugüne kadar gelen destanlarda boz/kır at yaygın olarak kullanılır Bey Böyrek’in atının adı Benli Boz’dur (Ögel, 1991: 439-445). Kültigin’in boz bir ata bindiği bilinmektedir (Yılmaz, 2003: 128-129). Türk destanlarında en meşhur atların renklerine göre anıldığı görülür. Kazan Bey’in oğlu Boz Aygırlı Beyrek’tir. Manas’ın Ak Kula adındaki atı destanda yüz sayfa tasvir edilir ve bu atın adı Ak Boz/Buz olarak geçer. Bay Böyrek’in atının adı Deniz Kulu ve Boz Aygır’dır. Hz. Hızır’ın da Boz ve kır kanatlı bir atı vardır (İnan, 1987: 111, 182). Köroğlu’nun atı da kırdır (Boratav, 1931: 60).

Boz, kara ve beyaz rengin karışımıdır ve griye yakındır. Maaday Kara Destanı’nda bu renk daha çok atların rengine kullanılmıştır. Kara Kula Kağan koyu boz bir ata biner. Maaday Kara’nın yilkısındaki dört kulaklı boz bir kısra ve açık boz renk bir tay doğurur. Bu tay, sürünün başına bela olur. Maaday Kara bu tayı öldürür ve bağırsaklarını çıkarır. Bağırsakların içini eşinin sütü ile doldurur. Daha sonra oğlunu dağa terk eder. Bu süt dolu bağırsağı bir kayın ağacına asarak oğlunun beslenmesini temin eder.

Kögüdey Mergen’in atı şöyle anlatılır:

“O **boz** kısra ve

Gözle görülebilen çıplak çölde

Yere yattı ve ağnadı” (Beki, 2001: 308, 1444. Mısra)

Kögüdey Mergen doğduğunda sağ avucunda yedi köşeli boz bir taş tutar. Kara Kula’nın ucubelerinden yedi benzer domuz da boz renktedir. Başka bir yerde boz tavşanların varlığından da söz edilir. Kögüdey’in atı onu yeraltından kurtarmak için dört boz kanatlı kartala dönüşür. Hayat Ağacındaki guguk kuşları boz tasvir edilir:

“Kimlere kötü kader yazılmışsa

Onları boz (konır) guguklar üzüntüye salar” (Beki, 2001: 263, 68. Mısra)

Ayrıca gümüş sözcüğünün de boz renk için kullanıldığı görülür:

“Doksan köşeli muhteşem taş çadırın eşiğin önünde durdu

Dokuz köşeli **gümüş** at çakı vardır.” (2001: 266, 157. Mısra)

Hayat Ağacı'nın tasvirinde de gümüşe rastlanır:

“Güneşe doğru eğilmiş bu yanından

Gümüş yapraklar dökülen” (Beki, 2001: 262, 45. Mısra)

Beden tasvirlerinde de parlak bir yüz, gümüş rengiyle tasvir edilir:

“Altın-Targa adlı hanımı

Ocağın başına oturup

Ay gibi yüzü aydan parlak altına benziyordu

Güneç gibi yüzü

Güneşten parlak **gümüşe** benziyordu.

Kara kadife kaşlı

Yanakları kızıl maral otu gibi

Anlı-şanlı bahadırın

Kendi evinde yaşıyordu.” (Beki, 2001: 267, 179. Mısra)

3. Sonuç

Maaday-Kara Destanı'nda “kızıl, sarı boz ve gök” renklerinin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Destan metninde kırmızı ve kızıl renk “kızıl” ve “al” sözcükleri ile ifade edilmiştir. Beden tasvirlerinde yüzün kızıllığı ya öfke ya da güzellik ifadesi olarak kullanılır. Aynı durum gözler için de geçerlidir. Kızıl göz ayrıca “Alplığın” ve gözü karalığın ifadesidir.

Kızıl renk atlarda görülür. Kızıl at, iyi cins, kaliteli atı ifade eder. Yüce ve ulu kabul edilen dağlar kızıl ile nitelendirilmiştir. Tüm bunlardan yola çıkıldığında kızıl rengin destanda olumlu anlamlarda kullanıldığı söylenebilir.

Kök (mavi) renk, destanda gökyüzü ile ilgili unsurların tasvirinde, bazen beden tasvirlerinde ama daha çok tabiat tasvirlerinde kullanılmıştır. Kutsal ve yüce olan şeyler de kök ile sıfatlandırılmıştır. Maaday Kara destanında yaşıl” ya da “yeşil” sözcüğüne rastlanmamış yeşil yerine kök kullanılmıştır.

Türklerde sarı, altın sarısı ile birlikte anılmış, hatta altın sarısı Türklerin sarı rengi olarak ifade edilmiştir. Maaday Kara Destanı'nda da kahramanların isimlerinde sarı ve altın görülür: Altın Küskü, Altın Targa, Altın Bize olarak örneklenmiştir. Ayrıca Hayat Ağacı'nın yaprakları da altın olarak tasvir edildiği yerler vardır. Kahramanların atının dizginleri de altın sarısıdır. Altay ilinin tasvirinde de sarı renk görülür. Kara Kula'nın canları, altın bir kutu içinde bir maralın karnında durur. Kahramanların kıyafetlerinin tasvirlerinde de altın işlemlerden bahsedilir. Kögüdey Mergen'in göğsü baştan aşağı altın tasvir edilir. Kögüdey Mergen ayrıca altın bir beşikte yatar. Ülgen'in oturduğu taht, sarayının kapısının altından tasvir edildiği bilinen bir gerçektir.

Boz renk hayvanlar için, daha çok da atlar için kullanılmıştır. Eski dönemlerden bugüne destanlarda kahramanların bindikleri atlar boz ve kır olarak nitelendirilmiş, Maaday Kara destanında da durum aynen bu şekildedir.

Destanda kızıl/al (kırmızı), sarı ve gök (mavi) rengin yanında boz renk de yaygın olarak kullanılmıştır. Bu renklerin her birinin bir anlamı vardır. Destandaki renklerin simgelediği anlamlar eski Türk inanç sistemi ile örtüşmektedir.

Kaynakça

- Banarlı, N. Sami (1971), Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. 1, İstanbul: MEB Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (1993), Oğuz Epik En'enesi ve Oğuz Kağan Dastanı. Sabah: Azerbaycan Elimler Akademiyası.
- Beki, Selahaddin (2001), Altay Türk Destanı Maaday-Kara (Metin-İnceleme), Doktora Tezi, Atatürk Üni, Sosyal Bil. Enstitüsü, Erzurum.
- Boratav, Pertev Naili (1931), Köroğlu Destanı. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Caferoğlu, A. (1953), Türk Onomastiğinde At Kültü, TM, X.
- Cooper J. C. (1922), An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols, Londra.
- Çoruhlu, Yaşar (2011), Türk Mitolojisinin Ana Hatları, Ankara: KabcacıYayınları.
- Doğan, Ahmet (2002), Türkler İçinde, Hasan Celâl Güzel vd (Editörler), İslâmiyet'ten Önceki Türk İnançına Dair, C. 3. İstanbul: Yeni Türkiye Yay. ss. 305-319.
- Genç, Reşat (1997), Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Gabain, Annemarievon (1968), Renklerin Sembolik Anlamları, DTCF Türkoloji Dergisi 1 (3), ss.107-113.
- Hey'et, Cevdet (1996), "Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri" Nevruz ve Renkler, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara, 19-21 Mart 1996, Hzl. Sadık Tural-Elmas Kılıç, Akara: AKM Yayınları.
- İnan, Abdülkadir (1987), Makaleler ve İncelemeler, C. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Koca, Salim (2002), Türkler, Hasan Celal Güzel vd. (Editörler), Eski Türklerde Bayram ve Festivaller, C. 3. Ankara: Yeni Türkiye Yay. ss.51-57.
- Köksal, Hasan (2002). Türkler, Hasan Celal Güzel vd. (Editörler), "Türk Destanlarında Bazı Ortak Motifler". C. 3. İstanbul: Yeni Türkiye Yay. ss. 584-596.
- Köprülü, Orhan F. (1992), Bayrak, İslam Ansiklopedisi. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 247-254.
- Kafalı., Mustafa (1996). Türk Kültüründe Renkler, Nevruz ve Renkler, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara, 19-21 Mart 1996, Hzl. Sadık TuralElmas Kılış, AKM Yay. Ankara
- Kalafat, Yaşar (1995). Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Kanar, Mehmet (2011), Farsça Türkçe Sözlük, İstanbul: Say Yayınları.
- Mahir, B. (1997), Elinde Altın Küre (Kızıl Elma) Tutan Osmanlı Sultanları Portreleri, Dördüncü UATTK Bildirileri 4-7 Kasım.
- Meskhidze, Maia (2006). Türkiye ve Kırgız Türkçelerinde Renk İsimleri İçeren Deyimler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Nerimanoğlu, Kâmil Veli (1996). "Türk Kültüründe Renkler". Nevruz ve Renkler. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç. Ankara: AKM Yay. 63-73.
- Ögel, Bahaeddin (1991), Türk Kültür Tarihine Giriş.C. VI. Ankara: Kültür BakanlığıYay.
- Ögel, Bahaeddin (1995), Türk Mitolojisi. C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ögel, Bahaeddin (1998), Türk Mitolojisi. C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

- Saydam, Abdullah (1999), Osmanlı Medeniyeti Tarihi. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Sertkaya, Osman Fikri (1992), Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülâhazalar, TDAY. Belleten (1992): ss.9-27.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, (2011), Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Tekin, Talat (1995), Türkmence-Türkçe Sözlük, Ankara.
- Tutar, Hasan (2002). Tarihte ve Mitolojide Nevruz Türkler. Ed. Hasan Celâl Güzelvd. C. 3. İstanbul: Yeni Türkiye Yay. , ss. 611-621.
- Tümer, Günay (1992), Budizm, (DİA), VI, İstanbul
- Ulukan, Ayşe (2012). Dede Korkut Hikâyeleri ve Grimm Masallarında Kültür ve İnançlara Yerleşmiş Renkler ve Sayı Simgesiliği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakar Üni. Sosyal Bil. Enstitüsü, Sakarya.
- Yılmaz, Engin (2003), Dede Korkud Kitabı'nda Tasvir Dünyası, TDAY Belleten I, ss. 123 150.
- Ziyai, Alimcan (2007), Eski Türk (Hun) İnançlarına Göre Yılbaşı Kutlamaları, Kardeş Kalemler, 3 (1): 42-48.